

Katalogi osobowe Towarzystwa Jezusowego jako źródło do badań nad wielokulturowością Rzeczypospolitej XVII–XVIII wieku

Celem mojego referatu jest zwrócenie uwagi na znaczenie jezuickich katalogów osobowych jako źródła do badań nad charakterem wielokulturowym społeczeństwa staropolskiego. Wspomniane akta, obecnie przechowywane w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego, należą do materiałów wykorzystywanych głównie przez historyków zakonu, którzy czerpią z nich cenne informacje na temat przebiegu kariery poszczególnych jezuitów, wyróżniających się aktywnością w dziedzinie kultury lub sztuki. Rzadko korzysta się natomiast z katalogów osobowych jako podstawy do stworzenia zbiorowego portretu personelu zakonnego. Mój referat stanowi właśnie próbę częściowego wypełnienia tej luki badawczej. Przedmiotem szczególnej uwagi będzie proveniencja geograficzna jezuitów oraz ich znajomość języków. W kręgu zakonu wyróżniającym się wysokim poziomem mobilności członków wspomniane cechy osobiste miały ogromne znaczenie dla aktywności całego zgromadzenia: zależało bowiem od nich rozeznanie lokalnych uwarunkowań geograficznych i społecznych, a także możliwość prowadzenia duszpaństwa w języku miejscowej ludności.

Uwaga będzie się skupiała na prowincji litewskiej Towarzystwa Jezusowego, w skład której wchodziły nie tylko tereny Wielkiego Księstwa, ale też Inflant i Kurlandii, Mazowsza, Podlasia, Warmii i Prus Książęcych. Wybór ten można uzasadnić wysokim poziomem zróżnicowania etnicznego wspomnianego terytorium. Zakres chronologiczny, zamykający się w latach 1608–1758, jest niejako konsekwencją decyzji ograniczenia uwagi do prowincji litewskiej. O ile punktem wyjścia rozważań jest rok utworzenia tej jednostki administracyjnej zakonu, o tyle *terminus ad quem* pokrywa się z jej podziałem, wskutek którego powstała tzw. prowincja mazowiecka. W tym czasie zwierzchnictwu prowincjała litewskiego podlegało od kilkuset po tysiąc dwieście osób, co stanowi wystarczająco dużą grupę dla prowadzenia badań statystycznych.

Podejmowane przeze mnie kwestie nie należą do szczegółowo zbadanych w dotychczasowej historiografii. Zagadnieniem kompetencji

językowych jezuitów prowincji polskiej i litewskiej zajmowali się Jan Poplatek i Jerzy Flaga, którzy wykazali wzrost poziomu znajomości zachodnioeuropejskich języków narodowych, w tym szczególnie francuszczyzny, wśród jezuitów w połowie XVIII wieku, na tle reformy szkolnictwa zakonnego¹. Kwestia proveniencji geograficznej członków prowincji litewskiej Towarzystwa Jezusowego została natomiast zbadana tylko w ograniczeniu do XVIII stulecia².

Fundamentalną tezę badawczą, do której trzeba będzie się ustosunkować, jest pytanie, o ile proces inkulturacji Towarzystwa Jezusowego dokonujący się w warstwie kultury i mentalności widoczny jest również na przykładzie personelu zakonnego. Do wysunięcia tego pytania uprawnia fakt, że podczas gdy na początku XVII wieku występował wysoki odsetek cudzoziemców i osób pochodzących spoza granic prowincji, w połowie XVIII stulecia większość członków rekrutowała się spośród uczniów miejscowych szkół jezuickich. Oprócz wspomnianego zjawiska, przy głębszym spojrzeniu można zauważyć inną, wyraźną tendencję, polegającą na wzroście liczby zakonników pochodzących ze wschodnich rubieży dawnej Rzeczypospolitej w stosunku do grupy wywodzącej się z terenów Korony oraz Litwy właściwej.

- 1 Zagadnienie to zostało omówione w niepublikowanej rozprawie Jana Poplatka pt. „Znajomość języków u jezuitów polskich w latach 1567–1599 i 1740–1770”, której maszynopis znajduje się w Archiwum Prowincji Polskiej Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Na ustaleniach wspomnianego badacza opierał się Jerzy Flaga. Zob. J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i w XVIII wieku*, Lublin 1998, s. 250–260.
- 2 A. Mariani, *Personaleinsatz und -mobilität zwischen Globalsicht und Mikromanagement. Der Fall der litauischen Ordensprovinz der Gesellschaft Jesu im XVIII. Jahrhundert*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung”, 63 (2014), z. 2, s. 190–193.